

UNAT, Faik Reşit

Tarih Yazmaları (3. fas., Ankara 1945). **8.** *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış* (Ankara 1964). **9.** *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (tamamlanamayan bu eseri notlar ve ilâvelerle Bekir Sıtkı Baykal neşretmiştir, Ankara 1968). *Yayına hazırladığı eserler:* Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi* (Ankara 1960); *Kitâb-ı Cihannümâ-Neşri Tarihi* (I-II, Ankara 1949, M. Altay Köymen ile birlikte); *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi* (Ankara 1943). *Hazırladığı Atlaslar:* *İlk Mektep Atlası* (İstanbul 1939), *Tarih Atlası* (İstanbul 1952), *Dünya Haritası, Siyasi* (İstanbul 1954), *Osmanlı İmparatorluğunun Büyümesi 1299-1699* (İstanbul 1962), *Türkiye İller ve Yollar Haritası* (İstanbul 1953). Ayrıca *Türk Tarih Kurumu Belleten*'inde, *Tarih Vesikaları* dergisinde, *Türk Coğrafya Dergisi*'nde makaleleri yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muzaffer Gökman, "Faik Reşit Unat (1899-1964) ve Bibliyografyası", *TTK Belleten*, XXVIII/111 (1964), s. 505-523; a.m.f., "Faik Reşit Unat", *Akşam Gazetesi*, sy. 16699, İstanbul 12 Nisan 1964, s. 3; İsmail Arar, "Faik Reşit Unat da Öldü", *Kitap Belleten*, sy. 34, İstanbul 1 Nisan 1964, s. 1-3; "Faik Reşit Unat'ı Kaybettik", *Millî Kütüphane Haberler (Aylık Bülten)*, sy. 87-88, Ankara 1964, s. 2, 17-20; M. Rauf İnan, "Karakter Adamı: Faik Reşit Unat", *Ulus*, sy. 14611, Ankara 16 Mayıs 1964, s. 2; "Unat, Faik Reşit", *TDEA*, VIII, 460.

İSHAK KESKİN

UNSURİ

(عنصری)

Ebü'l-Kâsım Hasen
b. Ahmed Unsurî-i Belhî
(ö. 431/1039-40)

İrânlı kaside şairi.

Muhtemelen 350 (961) yılı dolaylarında Belh'te doğdu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Sadece bazı bölümleri mevcut olan divanı ile tezkirelerde sınırlı mâlûmat yer almaktadır. Tezkirelerde belirtildiğine göre ticaretle geçinen bir ailenin çocuğudur. Babasını ve annesini kaybedince kendisi de bir süre ticaretle meşgul oldu. Çıktığı bir sefer esnasında elindeki bütün sermayesini haydutlara kaptırdığından ticareti bırakıp ilim tahsiline başladı ve edebiyata yöneldi. Gazneli Sultan Mahmud'un küçük kardeşi Belh Emîri Nasr'ın takdiri kazanarak Gazne sarayına girdi. Saraydaki itibarı gün geçtikçe arttı; saltanatının (998-1030) ilk yıllarında Gazneli Mahmud'un nedimi ve sarayın melikü's-şuarası

oldu. Devletşah fazilet sahibi bir şair diye bilinen Unsurî'nin "hakîm" sıfatıyla anıldığını ve şair Ebû'l-Ferec-i Segezî'nin kendisine hocalık yaptığını ifade eder. Menûcihrî'nin Unsurî hakkında yazdığı ve kendisini "üstatlar üstadı" olarak nitelediği "Şem'iyye Kasidesi" Unsurî'ye ve sanatına karşı duyulan saygının açık delilidir. Unsurî, Gazneli Mahmud'un yaptığı savaşların çoğunda kendisine refakat etti, onun savaşlarda gösterdiği kahramanlığı ve şahsî meziyetlerini kasidelerinde dile getirdi. Bu sebeple birçok şiiri sadece edebî yönden değil tarihî açıdan da önem taşımaktadır. Sultan Mesud'un saltanat yıllarında da (1030-1041) ilerlemiş yaşına rağmen ününü koruyan Unsurî Gazne'de vefat etti.

Unsurî, başta Gazneli Sultan Mahmud olmak üzere Mahmud'un kardeşleri Emîr Ebû Yâkub Yûsuf ile Emîr Ebû'l-Muzaffer Nasr, oğlu Sultan Mesud, Vezir Meymendî, ayrıca Muhammed b. İbrâhim Tâî, Hâce Ebû'l-Hasan ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebû'l-Fazl adlı kumandanlar hakkında kasideler yazmış, bu sayede büyük bir servete kavuşmuştur. Gazne sarayında Unsurî ile birlikte bulunan birçok şair arasında Gazâirî, Ascedî, Ferruhî-i Sîstânî, Münçik-i Tirmizî, Şihâbî, Hürremî-i Tirmizî, Firdevsî, Esedî-i Tûsî, Behrâmî-i Serahsî, Zînetî-i Segezî, Mes'ûdî-i Gaznevî, Büzürmihr-i Kâyinî, Ebû Hanîfe-i İskâfî, Ebû'l-Ferec-i Segezî ve Râşidî gibi isimler vardır. Unsurî, Gazâirî'nin kendini aşırı derecede övüp başkalarını yermesi üzerine ona cevap mahiyetinde en eski edebî tenkit örneklerinden sayılan "Lâmiyye" adlı kasidesini yazmış, bunun üzerine Gazâirî de onu hicvetmiştir. Bazı kaynaklarda *Şâhnâme* yazarı Firdevsî'yi Gazne'ye geldiği sırada Sultan Mahmud'la Unsurî'nin tanıştığı kaydedilir.

Bir kaside şairi olan Unsurî gazel ve rubâide de başarı göstermiştir. Daha sonra gelen Nâsır-ı Hüsrev, Reşidüddin Vatvât ve Sa'dî-i Şîrâzî gibi şairler kendisini övmüş; Ferruhî-i Sîstânî ve Menûcihrî'den başka Katrân-ı Tebrizî, Ezraki-i Herevî, Muizzî, Senâî, Sûzenî, Hâkânî-i Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Enverî kaside ve gazelde onu takip etmiştir. Arap edebiyatını da iyi bilen Unsurî, Ebû Temmâm ve Mütenebbî gibi Arap şairlerinden iktibaslarla bulunmuştur. Bedîî sanatlara fazla yer vermediği şiirlerinde kendine has mazmunlara çok yer vermesi, nâdir kelimeler kullanması ve felsefî düşünceleri şiir diliyle ifade etmesiyle temayüz etmiştir. Şiirlerinde Horasan üslûbuna itibar etmiş, ekseriya teğazzül ile, bazan da tabiat tasvirleriyle baş-

ladığı kasidelerinde çöl tasvirlerinin yerini av ve bahçe tasvirleri almıştır. Memduhlarını vasfederken İrân efsaneleri ve meselleriyle ilmi ve felsefî terimlerden faydalanmıştır. Muhammed b. Ömer er-Râdû-yânî, Reşidüddin Vatvât ve Şems-i Kays'ın edebî sanatlar ve belâgat ilimlerine dair eserlerinde Unsurî'nin şiirlerinden bolca örnek verilmiştir.

Eserleri. **1.** *Dîvân*. Büyük bir kısmı günümüze kadar gelmeyen divanın mevcut kısmının çeşitli baskıları yapılmıştır (kenarında Ebû'l-Ferec-i Rûnî'nin divanı olarak Bombay 1319-1320/1902; Tahran 1298; Lektnev 1922). Yahyâ Karîb tarafından gerçekleştirilen neşir (Tahran 1323, 1341 hş.) 2725 beyit, Muhammed Debîr-i Siyâkî'nin neşri (Tahran 1342, 1363 hş.) 3999 beyit ihtiva etmektedir. Bazı tezkire müellifleri Unsurî'nin divanı ile diğer mesnevilerinin 30.000 beyitlik bir hacme ulaştığını belirtir. Divan altmış dört kaside, yetmiş yedi rubâî ile gazel, kıta ve kaside parçalarıyla üç mesnevisine ait beyitlerden meydana gelir. Kırk kasidesini Sultan Mahmud, iki tanesini Sultan Mesud, on altısını Emîr Nasr ve birer tanesini yukarıda adları geçen diğer kişiler hakkında kaleme almıştır. **2.** *Vâmîk u 'Azrâ*. Bu mesnevinin ilk bölümlerine ait 372 beyitlik kısmı Muhammed Şefî tarafından yayımlanmış (Lahor 1967), I. Kaladze, Rusça tercüme ve açıklamalarla birlikte eserin yeni bir neşrini gerçekleştirmiştir (*Mirâsî ez Mesnevîhâ-yi 'Unsurî: Epicheskoe nasledie Unsuri*, Tbilisi 1983). Fahreddin Es'ad Gürgânî'nin *Vis ü Râmîn* ve Nizâmî-i Gencevî'nin *Hamse*'sinden çok önce kaleme alınan mesnevi Fars dilinde günümüze ulaşan en eski aşk romanıdır (muhtevası için bk. *İA*, XIII, 45-46, 191-193; ayrıca bk. *VÂMIK ve AZRÂ*). Eserin konusu Unsurî'den sonra Fars ve Türk edebiyatlarında değişik şekillerde işlenmiş ve yirmiye aşkın *Vâmîk u 'Azrâ* yazılmıştır. Lâmiî Çelebi'nin tercümesi de bunlar arasındadır. **3.** *Ĥing Büt ü SurĤ Büt*. Râdû-yânî'nin *Tercümânü'l-belâge*'sında esere ait iki beyit yer almaktadır. Mesnevi, Mısır hükümdarının oğlu ile Çin hükümdarının kızı arasında geçen aşkı ve sonunda ayrılık acısıyla her ikisinin ölümünü konu edinir. Gazne sarayına mensup âlimlerden Bîrûnî bu hikâyeyi *Şanemeyi'l-Bâmyân* adıyla Arapça'ya çevirmiştir. **4.** *Şâd Bahr u 'Aynü'l-hayât*. Unsurî'nin bu mesnevisi de Yunan kaynaklıdır. Esere ait elli dokuz beyit Esedî-i Tûsî'nin *Luğat-ı Fûrs*'ünde dağınık biçimde yer alır. Bîrûnî bu eseri de *Ĥasimü's-sürûr ve 'aynü'l-hayât* adıyla Arapça'ya tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Menûçîhrî, *Divân-ı Hâkîm Ebû'n-Necm Aḥ-
med Menûçîhrî Dâmeğânî* (trc. ve nşr. A. de Bi-
berstein Kazimirski), Paris 1886, s. 86-93; Râdû-
yânî, *Tercümânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İs-
tanbul 1949, s. 86, 88-90; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr
Maḳâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), Tahran 1348
hş., s. 20, 37, 55; Avfî, *Tezkire-i Lübâbü'l-elbâb*
(nşr. Muhammed Abbâsî), Tahran 1361 hş., II, 29-
32, 69; Şems-i Kays, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'â-
ri'l-Acem* (nşr. Muhammed b. Abdülvehhâb Kaz-
vîni), Tahran 1314 hş., tür.yer.; Devletşah, *Tezki-
retü's-şu'ara'* (nşr. Muhammed Abbâsî), Tahran
1337 hş., s. 50, 54; Ali Şîr Nevâî, *Tezkire-i Mecâ-
lisü'n-nefâ'is* (trc. Hâkîm Şah Kazvîni – M. Fahrî-yi
Herâtî, nşr. Ali Aşgar Hikmet), Tahran 1363 hş.,
s. 341-342; Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Tezkire-i Heft
İḳlîm* (nşr. Seyyid Muhammed Rızâ Tâhîrî), Tah-
ran 1378 hş., II, 575-578; Lutf Ali Beg, *Âteşke-
de-i Âzer* (nşr. Ca'fer-i Şehîdî), Tahran 1337 hş.,
s. 311-315; Rızâ Kulî Han Hîdayet, *Mecma'u'l-
fuşahâ'* (nşr. Müzâhir Musaffâ), Tahran 1382 hş.,
II/1, s. 1303-1352; Müzâhir Musaffâ, *Pâsdârân-ı
Sûḥan*, Tahran 1335 hş., I, 92-158; Safâ, *Ede-
biyyât*, I, 559-567; II, 335-336, 338, 350, 365,
368; H. Ethé, *Târîḫ-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâ-
zâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 33, 35, 69; Mev-
levî M. Muzaffer Hüseyin Sabâ, *Tezkire-i Rûz-i Rû-
şen* (nşr. M. Hüseyin Rûknzâde-i Âdemiyet), Tah-
ran 1343 hş., s. 575-579; M. Debîr-i Siyâkî, *Genc-i
Bâzyâfte*, Tahran 2535 şş., s. 121-131; M. Nûrî
Osman, *Vâjenâme-i bes-Âmedi-i 'Unşurî*, Moskva
1970; Cihântâb, “Unşurî-yi Belhî”, *Dânişnâme-i
Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş.,
II, 721-725; C. A. Storey, *Persian Literature: A
Bio-bibliographical Survey, Poetry of the Pre-
Mongol Period* (nşr. Fr. de Blois), London 2004, s.
201-206; M. Nazif Şahinoğlu, “Unşurî”, *İA*, XIII,
41-49; Cl. Huart – [M. Nazif Şahinoğlu], “Vâmîk
ve Azrâ”, *a.e.*, XIII, 191-194; J. T. P. de Bruijn,
“Unşurî”, *El²* (İng.), X, 869-870.

MEHMET ATALAY

UNSURÜ'İ-MEÂLÎ

(bk. KEYKÂVUS b. İSKENDER).

UNUTMA

(bk. NİSYAN).

UNVAN

(العنوان)

Bir kimsenin temsil ettiği makam
veya göreviyle ilgili olarak
anıldığı ad ya da sıfat,
hükümdarlık âlâmeti.

Sözlükte “kitap, mektup ve yazı başlı-
ğı” anlamındaki *unvân* kelimesi Türkçe’de
“bir kimsenin memuriyet rütbesini ve
görevini belirten söz, lakap” demektir. **La-
kab** ise “bir kimseye sonradan takılan ikinci
ad, şeref pâyesi, halife ve sultanların

hâkimiyet âlâmeti” anlamlarına gelir. Un-
van ve lakabın Türkçe’de çoğu zaman eş
anlamli gibi kullanıldığı görülmektedir. Ter-
rim olarak unvan halife ve hükümdarların,
vezirlerin, eyalet valilerinin, başkumandan-
ların, ulemânın ve resmî görevlilerin sıfat
ve lakaplarını ifade eder. Özellikle devlet-
ler arası diplomatik yazışmalarda halife ve
hükümdarların lakap ve unvanlarının zik-
redilmesine özen gösterilirdi. Devletin çe-
şitli kademelerinde görev yapan memur-
lara hiyerarşik durumlarını belirten unvan
ve lakaplar verilmesi bürokratik bir gele-
nek halini almıştır.

Unvan veya lakap kullanılması Türkler,
Araplar ve İranlılar’da çok eski bir gele-
nektir. İslâm öncesi Türk devletlerinde hü-
kümdarların “tanhu, kağan, alpogut, tar-
han (tarkan), kan, han, bilge, külterkin, er-
kin, ulug-erkin, ilteber, idikut, ilig, kadir,
sagun, tabgaç (tamgaç), tegin (tigin), tarım,
terim, inak, inanç, inal”; hükümdar eşle-
rinin de “terken” ve “katun” unvanlarının
olduğu bilinmektedir (Kafesoğlu, *Türk Mil-
li Kültürü*, s. 255-257; Donuk, tür.yer.). İs-
lâm öncesi Araplar’da kabile liderleri “me-
lik, zü't-tâc” ve daha yaygın şekilde “seyh”
unvanlarını kullanmıştır. Ortaçağ İslâm ta-
rihçileri ve coğrafyacıları Türk hükümdar-
larının “hâkan”, Moğollar’ın “pankan”, Ara-
plar’ın “melik”, Soğdlar’ın “ihşîd”, Üsrûşene-
liler’in “afşin”, Zencîler’in “cağbüne”, Nû-
beliler’in “kâbil”, Çinliler’in “bağyür”, Dey-
lemeliler’in “cîl-i cîlân”, Habeşîliler’in “necâ-
şî”, Hindîliler’in “yelhevâ”, Mısırlılar’ın “fira-
vun”, Suriyeliler’in “nîmrûz”, Rumlar’ın
“kayser”, İranlılar’ın “kisrâ”, Azerbaycan
ve İrmîniye hükümdarlarının “heyâtıla” un-
vanlarıyla anıldıklarını kaydeder (*Mücmelü-
t-tevâriḫ*, s. 416-430; Zehebî, s. 26).

Bi’setten önce “el-emîn” unvan ve laka-
bıyla anılan Hz. Peygamber ilk defa Hu-
deybiye Antlaşması’nda, daha sonra hü-
kümdarlara gönderdiği İslâm’a davet mek-
tuplarında “resûlullah” unvanını kullanmış;
kisrâ, kayser ve necâşî gibi unvanlar taşı-
yan devlet başkanlarının mühürsüz mek-
tupları dikkate almadıkları söylenince üze-
rinde “Muhammed resûlullah” ibaresinin
yer aldığı, yuvarlak siyah akik taşı gümüş
bir mühür edinmiştir (Buhârî, “Libâs”, 55,
“Ḥumus”, 5). İslâm siyasî literatüründe
devlet başkanları için “halife” unvanı kul-
lanılmış, Hz. Peygamber’in vefatından son-
ra onun dünyevî otoritesini temsil eden
ve dinin hükümlerini uygulamakla yüküm-
lü olan Hz. Ebû Bekir’e “halifetü Resûlillâh”
denilmiştir. Hz. Ömer’e de “halifetü
halifeti Resûlillâh” unvanı verilmişse de söy-
lenişi zor geldiğinden ve daha sonraki ha-

lifeler için bu unvanın uzayıp gideceği dü-
şünüldüğünden kendisine “emîrül-mü-
minîn” unvanıyla hitap edilmeye başlan-
mıştır (Taberî, IV, 208). Emevî Hükümdarı
Muâviye halkın kayıtsız şartsız itaatini
sağlamak düşüncesiyle emîrül-mü-minîn
yerine “halifetullah” unvanını almıştır (Ta-
berî, V, 23; *DİA*, XXVII, 541). Abbâsî halife-
leri de lakaplarla birlikte halifetü Resûlil-
lâh yerine halifetullah veya “zillullah fi'l-
arz” ve emîrül-mü-minîn unvanlarını ter-
cih etmiştir. Endülüs Emevî hükümdarları
başlangıçta emîr unvanını kullanırken III.
Abdurrahman zamanında 2 Zilhicce 316’-
dan (16 Ocak 929) itibaren halife, imam,
emîrül-mü-minîn unvanlarıyla anılmaya
başlanmıştır. İmam ve emîrül-mü-minîn
unvanıyla birlikte çok sayıda lakap edinen
Fâtîmî halifelerinin bazan yarım sayfa tu-
tan unvan ve lakaplara sahip oldukları bi-
linmektedir. Zengîler, Eyyübîler ve Mem-
lükler ise sultan unvanının yanı sıra “el-
melikül-âdil, el-melikül-kâmil” gibi lakap-
lara yer vermiştir. “Hâdimül-Haremeyn”
unvanını alan ilk hükümdar Selâhaddin-i
Eyyübî’dir. Murâbitlar ve Merînîler emîrül-
müslimîn, Muvahhidler ve Hafsîler emî-
rül-mü-minîn unvanlarını kullanmıştır.

Sâmânî hükümdarlarının unvanı emîr-
di. Karahanlı hükümdarlarında en çok gö-
rülen unvanlar han ve hâkandır. Bu un-
vanlar “arslan, buğra, tonga” gibi hayvan
adları veya “tangaç (tamgaç, tabgaç, tafgaç),
kara, kadir ve kılıç, bilge, tarhan, uluğ” gi-
bi sıfatlarla birlikte geçirdi. Yûsuf Has Hâ-
cib ve Kâşgarlı Mahmud’un kayıtlarından
Karahanlı hükümdarlarının “beg” unvanı
kullandıkları anlaşılmaktadır. Kâşgarlı Mah-
mud beg kelimesine Arapça emîr ve me-
lik, Yûsuf Has Hâcib ise han ve hâkan kar-
şılığında yer vermiştir. Karahanlı hüküm-
darlarının aldığı unvanlardan biri de Hun-
lar. Göktürkler ve Uygurlar’da da kullanı-
lan iligdir. Hâkan ve han (hân-ı kebir, hân-ı
büzürg) merteye itibarıyla iligden daha ön-
ce gelir. Karahanlılar’da hükümdar ve ha-
tunları için tercih edilen unvanlardan biri
de terkendir. Kâşgarlı Mahmud katun (ha-
tun) unvanını Efrâsiyâb’ın kızlarına atfeder
ve onlardan “katun kunçuy, terken, katun,
tarım, altun tarım, oglagu katun, özük ve
eke” unvanlarıyla bahseder. Karahanlı hü-
kümdarlarının “sâhib-kırân” ve XIII. yüzyı-
lın sonlarına doğru sultan unvanlarıyla anıl-
dıkları da tesbit edilmektedir.

Halife ve hükümdarlar abartılı unvan ve
lakap alma hususunda âdeta birbirleriyle
yarıştırdı. Meselâ Gazneli Mahmud, çok ge-
niş bir alanda hâkimiyet kurunca Abbâsî
Halifesi Kâdir-Billâh’ın daha önce kendisi-